

МРНТИ 04.51.65

<https://doi.org/10.26577/JPSS20269727>

Ж. Аргынбаева^{1*}, Э. Адилова²,
Д. Кожабекова³, К. Амуртаева⁴

¹Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

³«Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы, Астана, Қазақстан

⁴Қазақстандық қоғамдық даму институты, Астана, Қазақстан

*e-mail: zhanar.argynbayeva@narхоз.kz

ҚАЗАҚСТАН ЖАСТАРЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН МОБИЛЬДІЛІГІ МЕН ӨЗІН-ӨЗІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Мақалада қазақстандық жастардың көші-қондық ұстанымдары, олардың әлеуметтік күтулері, өмірлік стратегиялары және кәсіби мобильділік мотивтері талданады. Зерттеудің мақсаты – Қазақстан жастарының көші-қондық ұстанымдарын, әлеуметтік күтулерін, өмірлік стратегияларын, сондай-ақ кәсіби және білім беру мобильділігі туралы түсініктерін талдау. Зерттеудің эмпирикалық базасын Қазақстанның алты қаласынан 18–30 жас аралығындағы 60 жас азаматпен жүргізілген фокус-топ материалдары құрады. Зерттеу үш негізгі мәселеге шоғырланды: тұлғалық және кәсіби даму перспективаларын қабылдау; эмиграция мен уақытша мобильділікке қатынас; шетелге шығуды кәсіби және өмірлік жоспарлау стратегиясы ретінде түсіндіру. Нәтижелер қазақстандық жастар көші-қонының негізінен прагматикалық сипатқа ие екенін көрсетті. Ол экономикалық қажеттілікке қарағанда кәсіби және тұлғалық өзін-өзі жүзеге асырумен көбірек байланысты. Уақытша халықаралық мобильділік адам капиталын жинақтау құралы әрі кейін оны ұлттық контексте іске асыру мүмкіндігі ретінде қарастырылады және отанмен түпкілікті үзіліс ретінде қабылданбайды. Алынған нәтижелер жастар мобильділігінің әлеуметтік-экономикалық дамудың маңызды ресурсы ретіндегі рөлін нақтылауға мүмкіндік береді және мемлекеттік жастар саясатын әзірлеуге практикалық негіз қалыптастырады.

Түйін сөздер: көші-қондық ұстанымдар, жастар, адам капиталы, Қазақстан, әлеуметтік күтулер, өмірлік стратегиялар, халықаралық мобильділік.

Zh. Argynbayeva^{1*}, E. Adilova²,
D. Kozhabekova³, K. Amurtayeva⁴

¹Narхоз University, Almaty, Kazakhstan

²Farabi University, Almaty, Kazakhstan

³Scientific Research Center "Youth", Astana, Kazakhstan

⁴Kazakhstan Institute for Public Development, Astana, Kazakhstan

*e-mail: zhanar.argynbayeva@narхоз.kz

Strategies of Migration Mobility and Self-Realization among the Youth of Kazakhstan

The article presents an analysis of migration attitudes among Kazakhstani youth, including their social expectations, life strategies, and motives for professional mobility. The purpose of the study is to analyze the migration attitudes of young people in Kazakhstan, including their social expectations, life strategies, and perceptions of professional and educational mobility. The empirical basis of the study consists of focus group data collected from 60 young people aged 18–30 from six cities of Kazakhstan. The research focuses on three main issues: perceptions of personal and professional development opportunities; attitudes toward emigration and temporary mobility; and interpretations of going abroad as a strategy for professional and life planning. The findings demonstrate that migration among Kazakhstani youth is predominantly pragmatic in nature. It is associated more with professional and personal self-realization than with economic necessity. Temporary international mobility is perceived as a tool for accumulating human capital with subsequent realization within the national context rather than as a final separation from the homeland. The obtained results contribute to a better understanding of youth mobility as a resource for socio-economic development and provide a practical basis for the development of state youth policy programs.

Keywords: migration attitudes, youth, human capital, Kazakhstan, social expectations, life strategies, international mobility.

Ж. Аргынбаева^{1*}, Э. Адилова²,
Д. Кожабекова³, К. Амуртаева⁴

¹Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

²Казахский Национальный университет им. Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

³Научно-исследовательский центр «Молодежь», Астана, Казахстан

⁴Казахстанский институт общественного развития, Астана, Казахстан

*e-mail: zhanar.argynbayeva@narhoz.kz

Стратегии миграционной мобильности и самореализации молодежи Казахстана

В статье представлен анализ миграционных установок казахстанской молодежи, включая их социальные ожидания, жизненные стратегии и мотивы профессиональной мобильности. Цель исследования заключается в анализе миграционных установок молодежи Казахстана, включая их социальные ожидания, жизненные стратегии и представления о профессиональной и образовательной мобильности. Эмпирическая база исследования составили данные фокус-групп, проведенных с 60 молодыми людьми в возрасте 18-30 лет из шести городов Казахстана. Исследование сосредоточено на трех вопросах: восприятие перспектив личностного и профессионального развития; отношение к эмиграции и временной мобильности; интерпретация выезда за рубеж как стратегии профессионального и жизненного планирования. Результаты показали, что миграция казахстанской молодежи носит преимущественно прагматичный характер. Она связана с профессиональной и личностной самореализацией, а не с экономической необходимостью. Временная зарубежная мобильность воспринимается как инструмент накопления человеческого капитала с последующей реализацией в национальном контексте, а не как окончательный разрыв с родиной. Полученные данные позволяют уточнить роль молодежной мобильности как ресурса социально-экономического развития и формируют практическую основу для разработки программ государственной молодежной политики.

Ключевые слова: миграционные установки, молодежь, человеческий капитал, Казахстан, социальные ожидания, жизненные стратегии, международная мобильность.

Кіріспе

Жастар қоғам мен мемлекеттің адами капиталының ұдайы өндірісі мен инновациялық дамуының параметрлерін айқындайтын негізгі демографиялық және әлеуметтік-экономикалық ресурс болып табылады. Халықаралық мобильділіктің өсуі жағдайында жастардың миграциялық ұстанымдары жүйелі маңызға ие болуда. 2022 жылы әлемдік еңбек ресурстары құрамындағы мигранттар саны 167,7 млн адамға жетті, олардың шамамен 15,5 миллионы 15–24 жас аралығындағы жастар болды (ILO, 2024). Аталған үрдіс жастардың жаһандық мобильді еңбек күшінің маңызды сегментін құрайтынын және халықаралық еңбек тобында белсенді рөл атқаратынын көрсетеді.

Бұл тенденцияны түсіну жастардың миграциялық ұстанымдарының қалыптасуына ықпал ететін факторларды талдауды қажет етеді. Себебі көші-қондық бағдарлар экономикалық, институционалдық, әлеуметтік және құндылықтық факторлардың жиынтық әсері негізінде қалыптасады. Негізгі детерминанттарға жұмыспен қамтылу деңгейі мен табыс көлемі, білім беру сапасы, кәсіби өсу мүмкіндіктеріне қолжетім-

ділік, сондай-ақ тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру перспективаларын субъективті бағалауы жатады. Сонымен қатар жастардың миграциялық бағдарлары тек объективті әлеуметтік-экономикалық жағдайларды ғана емес, сонымен бірге ұлттық институттарға деген сенім деңгейін және өз елінде әлеуетін жүзеге асыру мүмкіндіктерін бағалауын да бейнелейді.

Қазақстан үшін жастардың миграциялық ұстанымдарын талдау экономиканың құрылымдық трансформациясы, жұмыспен қамту саласының цифрлануы, еңбек нарығы конфигурациясының өзгеруі және институционалдық реформалардың жүзеге асырылуы жағдайында ерекше өзектілікке ие болып отыр. Ел бір мезгілде эмиграция, иммиграция және транзиттік мобильділік процесінде тартылғандықтан, жас азаматтардың миграциялық бағдарларын айқындайтын факторларды кешенді түрде зерттеу қажеттілігі арта түсуде.

Соңғы жылдары Қазақстан жастарының көші-қоны мәселелеріне арналған ғылыми жарияланымдар саны айтарлықтай артты. Зерттеулердің басым бөлігі көші-қон себептеріне, миграциялық ағымдардың динамикасына және оның жекелеген түрлеріне (білім беру және ең-

бек көші-қоны) бағытталған. Мәселен, Р. Акимов (2023) қазақстандық жастардың интеллектуалдық эмиграциясын талдап, көші-қонның демографиялық және әлеуметтік факторларына назар аударады. Осыған ұқсас, Б. Бокаев және әріптестері (2022) шетелдік жоғары оқу орындары түлектерінің мотивациясын зерттеп, білім беру миграциясының интеллектуалдық миграцияға трансформациялану ерекшеліктерін қарастырады. А. Демесинова мен Н. Абдрахманова (2023) жастардың сыртқы миграциясын аймақтық ағымдар контекстінде талдайды, алайда миграциялық ұстанымдарды жастардың мағыналық бағдарлары мен стратегиялары жүйесі ретінде терең қарастырмайды. Сонымен қатар миграциялық ұстанымдардың құрылымын мотивациялық бағдарлар, әлеуметтік күтулер және кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру стратегияларының жиынтығы ретінде зерттеудің ғылыми әлеуеті кең болып қала береді.

Жастар бағдарланатын мобильділік сипаты ерекше назар аударуды талап етеді. Тұрақты эмиграцияға бағытталған ұстанымдармен қатар, адами капиталды жинақтау мақсатында шетелге барып, кейін туған елінде жүзеге асуды көздейтін уақытша немесе циркулярлық мобильділік моделі қалыптасуда. Мұндай мобильділік форматы тұрақты эмиграциядан ерекшеленеді және дербес аналитикалық қарастыруды қажет етеді, себебі ол қайтымсыз «ақыл-ой ағымы» феноменімен ғана шектелмейді. Осы зерттеу аясында келесі зерттеу сұрақтары қойылды:

RQ1. Жастардың субъективті әл-ауқаты Қазақстандағы көші-қондық ұстанымдардың қалыптасуына қалай әсер етеді?

RQ2. Отбасылық тамырлану мен әлеуметтік байланыстар жастардың көші-қон шешімдерін қандай жолмен құрылымдайды?

RQ3. Елді мекен түріне (ірі, орта және шағын қалалар) және білім беру мен жұмыспен қамту мүмкіндіктеріне байланысты жастардың көші-қон мобильділік стратегиялары қалай ерекшеленеді?

Қойылған зерттеу сұрақтарын ескере отырып, мақаланың мақсаты – Қазақстан жастарының миграциялық ұстанымдарын, атап айтқанда олардың әлеуметтік күтулері мен өмірлік стратегияларын талдау болып табылады. Зерттеудің ғылыми маңыздылығы қазіргі әлеуметтік-экономикалық трансформациялар жағдайындағы жастар мобильділігінің мотивациялық құрылымы туралы эмпирикалық және аналитикалық түсініктерді кеңейтумен анықталады. Практика-

лық маңыздылығы алынған нәтижелерді елдің институционалдық тартымдылығын арттыруға және адами капиталдың қайтымсыз кету қаупін төмендетуге бағытталған мемлекеттік жастар саясатын қалыптастыру барысында қолдану мүмкіндігімен сипатталады.

Әдебиеттерге шолу

1. Жастар мобильділігі жаһандық контексте

Жаһандану және ұлттық еңбек нарықтарының трансформациясы жағдайында жастар мобильділігі әлеуметтану, экономика, демография және даму зерттеулерін біріктіретін пәнаралық талдаудың негізгі нысанына айналууда. Қазіргі ғылыми тәсілдер көші-қонды тек адами капиталдың жоғалуы ретінде түсіндіруден бас тартып, оны білімнің, дағдылардың және әлеуметтік ресурстардың айналымына негізделген динамикалық процесс ретінде қарастырады. Осы логика аясында жастардың көші-қон қозғалыстарының уақытша және стратегиялық сипатын айқындайтын «ақылды» немесе циркулярлық мобильділік тұжырымдамасы кең таралды (Czaika & de Haas, 2014; King & Skeldon, 2010).

«Итеруші-тартушы» тұжырымдамасы сияқты классикалық көші-қон модельдер (Lee, 1966) көші-қон мінез-құлық факторларын түсіндіруде әлі де өзектілігін сақтайды, алайда жастар контекстінде олардың түсіндірмелік әлеуеті жеткіліксіз болып отыр. Қазіргі зерттеулер субъективті факторлардың, атап айтқанда күтулердің, құндылықтардың, өмірлік стратегиялардың және болашақ туралы түсініктердің маңыздылығын ерекше атап көрсетеді (Carling & Collins, 2018). Жастар үшін көші-қон барған сайын сапалы білімге, халықаралық тәжірибеге және кәсіби желілерге қол жеткізумен байланысты адами капиталға саналы инвестиция ретінде қарастырылууда (OECD, 2020).

2. Білім беру және студенттік мобильділік

Халықаралық ғылыми әдебиетте жаһандық деңгейде бәсекеге қабілетті мамандарды қалыптастырудың негізгі тетігі ретінде білім беру және студенттік мобильділікке ерекше назар аударылады. Зерттеулер академиялық мобильділіктің когнитивтік және когнитивтік емес дағдыларды дамытуға ықпал ететінін, бейімделгіштікті арттыратынын және қабылдаушы елде де, туған елге оралғаннан кейін де еңбек нарығындағы позицияларды жақсартатынын көрсетеді (Findlay et al., 2012; Netz et al., 2021). Осыған байланысты жас мамандардың елге оралуы мен қайта ин-

теграциялануына жағдай жасауға бағытталған «зияткерлік айналым» саясатына қызығушылық күшейіп келеді (Gaillard & Gaillard, 2015).

3. Институционалдық контекстердің рөлі

Дамушы экономикасы бар елдерде институционалдық факторлар жастардың миграциялық ниеттерінің қалыптасуында шешуші рөл атқарады. World Bank және OECD зерттеулері мемлекеттік институттарға деген сенім, әлеуметтік әділеттілікті қабылдау және мансаптық мүмкіндіктердің ашықтығы экономикалық ынталандырулардан кем түспейтін ықпалға ие екенін көрсетеді (World Bank, 2022; OECD, 2017). Институционалдық сенімнің төмен деңгейі, тіпті экономикалық өсім жағдайында да, миграциялық ниеттерді күшейтіп, «мәжбүрлі прагматикалық мобильділік» феноменін қалыптастырады.

4. Аймақтық айыомашылықтар және жергілікті контекст

Жастар мобильділігінің аймақтық өлшемінде белсенді зерттелуде. Алайда зерттеулердің ауқымды көлеміне қарамастан, посткеңестік кеңістік пен Орталық Азия халықаралық ғылыми әдебиетте жеткілікті деңгейде ұсынылмаған. Қолданыстағы еңбектер жастардың жоғары білім беру мобильділігінің институционалдық шектеулермен және өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктеріне қолжетімділіктің біркелкі болмауымен ұштасатынын атап көрсетеді (Laguette, 2019). Сонымен қатар, «мүмкіндіктер географиясы» тұжырымдамасы миграциялық стратегиялардың жергілікті әлеуметтік-экономикалық контекстің, білім беру және кәсіби ресурстардың қолжетімділігінің, сондай-ақ аймақтық теңсіздіктің ықпалымен қалыптасатынын көрсетеді (Findlay et al., 2012; Crescenzi et al., 2021). Ірі қалалардағы жастар көбіне халықаралық мобильділікке бағдарланса, шағын қалалар мен перифериялық өңірлер үшін ұлттық өсім орталықтарына бағытталған ішкі көші-қон тән болып келеді.

5. Қазақстандағы жастар мобильділігі

Қазақстандық ғылыми әдебиетте жастар көші-қон негізінен демографиялық процестер, білім беру мобильділігі және адами капиталдың жоғалу қаупі тұрғысынан қарастырылады. Зерттеушілер жастардың білім беру және еңбек көші-қонына тұрақты қызығушылық танытатынын атап көрсетіп, оны аймақтық теңсіздікпен, білім сапасымен және мансаптық мүмкіндіктердің шектеулілігімен байланыстырады (Аргынбаева, 2025). Сонымен бірге уақытша мобильділіктің субъективті интерпретациялары мен елге қайта оралуға бағдарлану мәселелері жеткілікті

зерттелмеген, бұл аталған зерттеудің ғылыми жаңалығын айқындайды.

Теориялық және эмпирикалық тәсілдерді талдау жастар мобильділігін «ақыл-ойдың кетуі» қаупі ретінде біржақты қарастырудан гөрі, тиімді институттар мен жүйелі жастар саясаты жағдайында әлеуметтік-экономикалық дамудың әлеуетті ресурсы ретінде бағалауға мүмкіндік береді. Аталған зерттеу Қазақстан жастарының көші-қон ұстанымдары туралы деректер арқылы ғылыми әдебиетті толықтырып, мобильділік стратегияларының қалыптасуындағы институционалдық контекстің рөлін түсінуді кеңейтеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу фокус-топтық пікірталастарды қолдануға негізделген сапалық тәсіл аясында жүзеге асырылды. Бұл әдіс сандық тәсілдер арқылы анықтау қиын болатын жастардың миграциялық ұстанымдарының мотивациялық және эмоционалдық аспектілерін ашуға мүмкіндік береді. Аталған әдіс жастардың әлеуметтік және кәсіби ортасы контекстінде қалыптасатын субъективті бағалауларды, латентті паттерндерді және стратегиялық ұстанымдарды талдауға жағдай жасайды.

Зерттеу нысаны ретінде 18-30 жас аралығындағы Қазақстан жастары алынды. Қатысушылардың аймақтық, білім беру және кәсіби траекторияларының алуандығына ерекше назар аударылды, бұл әлеуметтік позициялар мен өмірлік стратегиялардың кең ауқымын қамтуға мүмкіндік берді.

Зерттеуге алты қаладан – Астана, Алматы, Павлодар, Өскемен, Көкшетау және Қостанай қалаларынан 60 жас қатысты. Іріктеу аймақтық және жас ерекшеліктерінің өртүрлілігін, сондай-ақ білім беру және кәсіби траекториялардағы айырмашылықтарды ескере отырып жүргізілді. Бұл сапалық зерттеу аясында жастардың әлеуметтік-демографиялық және білім беру позицияларының репрезентативтілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік берді.

Фокус-топтарды өткізу үшін жастар миграциясына қатысты соңғы зерттеулерді, соның ішінде «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығының әлеуметтанулық сауалнамаларының нәтижелерін талдау негізінде сұрақтардан тұратын құрылымданған гайд дайындалды. Гайд келесі тақырыптық блоктар бойынша құрылымдалды:

– Өмір сүру жағдайларына қанағаттанудың субъективті бағасы, соның ішінде аймақтық

мүмкіндіктерді қабылдау және болашаққа сенімділік.

– Ішкі және халықаралық миграцияны, сондай-ақ уақытша және тұрақты көшу формаларын қамтитын миграциялық ниеттер мен ұстанымдар.

– Білім беру, экономикалық, әлеуметтік және институционалдық аспектілерді қамтитын миграцияның мотивтері мен факторлары.

– Әлеуметтік орта мен ақпараттық кеңістіктің ықпалы, соның ішінде медиа рөлі және маңызды тұлғалардың миграциялық тәжірибесі.

– Қазақстандағы және одан тыс жерлердегі ұзақ мерзімді өмірлік стратегиялармен байланысты болашақ туралы күтулер мен түсініктер.

Фокус-топтар 2025 жылдың қазан айында өткізілді. Барлық қатысушылар зерттеуге қатысуға ақпараттандырылған келісім берді, сондай-ақ олардың анонимдігі мен құпиялылығы қамтамасыз етілді.

Деректерді талдау қайталанатын мағыналық бірліктерді, категорияларды және интерпретациялық паттерндерді анықтауға мүмкіндік беретін тақырыптық талдау әдісі арқылы жүзеге асырылды. Бұл әдіс жастардың миграциялық ұстанымдарының типтерін жүйелеуді және тұлғалық әрі кәсіби дамуға стратегиялық бағдарлануды бейнелейтін басым тенденцияларды айқындауды қамтамасыз етті.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақстан демографиялық тұрғыдан жас мемлекеттердің қатарына жатады: халықтың медианалық жасы шамамен 32–33 жасты құрайды, ал 14–34 жас аралығындағы жастардың үлесі халықтың шамамен үштен біріне тең. Бұл жас тобы адами капиталдың ұдайы өндірісінде және елдің әлеуметтік-экономикалық динамикасын, соның ішінде көші-қон үдерістерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Халық құрылымындағы жастардың елеулі үлесін және олардың қоғамдағы белсенді рөлін ескере отырып, жастардың миграциялық ұстанымдарын зерттеу елдің болашақ даму тенденцияларын түсіну үшін аса маңызды болып табылады. Зерттеу Қазақстан жастарының миграциялық ұстанымдарында бірнеше негізгі трендтерді анықтады.

Көші-қон ұстанымдардың қалыптасу контекстіндегі субъективті әл-ауқат

Жастардың субъективті әл-ауқаты мобильділікке қатысты шешімдер қабылданатын когнитивтік және эмоционалдық шеңберді қалып-

тастырады. Көші-қондық ниеттер оқшау түрде пайда болмайды, олар өмір сапасын қабылдау жүйесіне, институционалдық ортаны бағалауға және тұлғалық перспективалар туралы түсініктерге кіріктірілген. Осы тұрғыдан субъективті әл-ауқат тек әлеуметтік бейімделудің индикаторы ғана емес, сонымен қатар әлеуетті мобильділіктің маңызды болжамдық факторы ретінде де көрінеді.

Зерттеу нәтижелері қатысушылардың басым бөлігі өз өңіріндегі өмір сүру жағдайларына қанағаттанудың жоғары деңгейін көрсеткенін анықтады. Олар өз қалаларын «жайлы», «дамып келе жатқан», «тыныш» және «өсуге мүмкіндік беретін» орта ретінде оң бағалады. Бұл ретте позитивті бағалаулар тек материалдық аспектілермен, мысалы инфрақұрылым деңгейімен, білімге қолжетімділікпен немесе жұмыс орындарының болуымен ғана байланысты емес, сонымен қатар әлеуметтік ортаның материалдық емес сипаттамаларына да негізделген. Жастар қала атмосферасының, тұлғааралық қатынастар сапасының, қауіпсіздік сезімінің, әлеуметтік қолдаудың және жергілікті қауымдастыққа тиесілік сезімінің маңыздылығын ерекше атап өтті. Сұхбат барысында «үй сезімінің», отбасының жақындығы мен тұрақты әлеуметтік байланыстардың маңыздылығы туралы пікірлер бірнеше рет айтылды. Алынған деректер жастардың субъективті әл-ауқатының кешенді сипатқа ие екенін және оның экономикалық, әлеуметтік әрі психологиялық факторлардың үйлесіміне негізделетінін көрсетеді.

Сонымен қатар болашаққа берілетін баға неғұрлым амбивалентті сипатқа ие болды. Қатысушылардың жартысынан көбі ертеңгі күнге сенімді екенін айтып, оны жұмыспен қамтылу мүмкіндіктерімен, білімге қолжетімділікпен және ірі қалалардың даму динамикасымен байланыстырды. Қатысушылардың тағы бір бөлігі «иә деуге болады» деген секілді шартты-позитивті ұстанымды ұстанғанымен, өз пікірлерін экономикалық белгісіздік пен мансаптық шектеулерге қатысты ескертулермен толықтырды.

Сенімсіздіктің негізгі себептері еңбек нарығының тұрақсыздығымен, жоғары бәсекелестікпен, мансаптық өсудің әлеуметтік байланыстарға тәуелділігі туралы сезіммен, сондай-ақ экологиялық мәселелермен және қалалық инфрақұрылым сапасымен байланысты болды. Бұл әсіресе шағын қалалар мен перифериялық өңірлердегі жастарға қолжетімді мүмкіндіктерді бағалау барысында айқын көрінді. Қатысушылар-

дың бір бөлігі сапалы білім алу, кәсіби мансап құру немесе өмірлік перспективаларды кеңейту үшін ірі урбанистік орталықтарға көшу немесе шетелдік білім беру және кәсіби траекторияларды қарастыру қажеттігін атап өтті.

Зерттеу деректері қазіргі жағдайды бағалау мен болашаққа қатысты күтулер арасындағы құрылымдық алшақтықтың бар екенін көрсетеді. Өмір сүрудің қазіргі жағдайларына қанағаттанудың жоғары деңгейіне қарамастан, ұзақ мерзімді перспективалар жастар тарапынан анағұрлым тұрақсыз және болжауға қиын құбылыс ретінде қабылданады. Нәтижесінде өзіндік парадокс қалыптасады: субъективті әл-ауқат мобильділікке дайындықты төмендетпейді, керісінше онымен қатар өмір сүреді. Бұл жастар мобильділігінің тек дағдарысқа, әлеуметтік депривацияға немесе өмірге қанағаттанбаушылыққа реакция емес

екенін көрсетеді. Керісінше, ол салыстырмалы тұрақтылық жағдайында қалыптасып, өмірлік мүмкіндіктерді кеңейтудің рационалды стратегиясы ретінде қарастырылады.

Жастардың көш-қондық ұстанымдарының түпкілікті эмиграцияға емес, негізінен уақытша, білім беру және қайтарымды мобильділікке бағдарлануы ерекше маңызға ие. Көптеген респонденттер үшін шетелде білім алу немесе кәсіби тәжірибе жинақтау адами капиталды арттыру құралы ретінде қарастырылып, кейіннен Қазақстанға оралып, жинақталған білім мен тәжірибені ел ішінде қолданумен байланыстырылды. Бұл көші-қонды түсінудің трансформацияланып жатқанын көрсетеді: миграция туған елмен байланысты ұзу ретінде емес, тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы мен кәсіби дамуының жеке стратегиясының бір бөлігі ретінде қабылданады.

1-кесте

Қазақстан жастарының субъективті әл-ауқаты мен көш-қондық ұстанымдары

Көрсеткіш	Қатысушылардың пікірлері	Көші-қондық ұстанымдарға әсері
Өмір сүру жағдайларына жоғары қанағаттану	«Барлығы тамаша»; «Өмір сүру жақсы»; «Қала дамып, жақсарып келеді»	Тұрғылықты өңірге қатысты позитивті қабылдау мен әлеуметтік бейімделу сезімі қалыптасады
Ортаға эмоционалдық байланыс	«Маған тыныштық ұнайды»; «Адамдары жақсы»; «Үйде өзімді жайлы сезінемін»	Тамырлану деңгейі күшейіп, түпкілікті эмиграцияға дайындық
Даму мүмкіндіктерін қабылдау	«Астанада дамуға болады»; «Жақсы университеттер мен колледждер бар»; «Грант алып, тағылымдамадан өтуге болады»	Білім беру және кәсіби мобильділік ынталандырылады
Болашаққа сенімсіздік	«Мансаптық өсу қабілетке емес, байланысқа тәуелді»; «Экологиялық жағдай нашарлап барады»	Мобильділік арқылы баламалы мүмкіндіктерді іздеуге сұраныс
Мүмкіндіктердің аймақтық теңсіздігі	«Бір нәрсеге қол жеткізгің келсе, кетуге тура келеді»; «Шағын қалаларда мүмкіндік аз»	Ірі урбанистік орталықтарға бағытталған ішкі көші-қон
Уақытша және қайтарымды мобильділік	«Еуропаға оқуға барып, кейін білімімді Қазақстанда қолданғым келеді»; «Шетелде тәжірибе жинап, елге оралғым келеді»	Мобильділік түпкілікті кету емес, адами капиталды жинақтау құралы ретінде қабылданады

Отбасылық тамырлану және көші-қондық таңдаудың реляциялық моделі

Қазақстан жастарының көші-қондық шешімдері негізінен таңдаудың реляциялық моделі аясында қалыптасады, мұнда отбасы байланыстары, эмоционалдық жақындық және өзара міндеттемелер жүйесі шешуші маңызға ие. Қатысушылар көшу процесін тек мансаптық немесе білім беру мүдделеріне негізделген жеке жоба ретінде емес, бүкіл отбасылық қатынастар жүйесіне әсер ететін шешім ретінде қабылдайды.

Осы контексте жеке миграциялық стратегиялар ата-аналардың күтулерімен, отбасына эмоционалдық қолдау көрсету қажеттілігімен және жақындары алдындағы жауапкершілікпен үнемі байланыста қарастырылады.

Қатысушылардың басым бөлігі көшу мүмкіндігін қарастырған кезде отбасының пікірін міндетті түрде ескеретінін атап өтті. Жастардың едәуір бөлігі үшін ата-ананың қолдауы шешім қабылдаудың маңызды шарты болып табылады, әсіресе ұзақ мерзімді миграция немесе басқа

өңірге түпкілікті көшу мәселесі қозғалған жағдайда. Респонденттер бірнеше рет тартымды білім беру немесе кәсіби мүмкіндіктер болғанымен, «ата-ананы қалдырып кеткісі келмейтінін», «отбасынан алыс болуды қаламайтынын» немесе «үймен байланысты жоғалтудан қорқатынын» айтты. Осылайша, көші-қондық таңдау эмоционалдық өзара тәуелділік құрылымына кіріктірілген сипатқа ие болады.

Эмпирикалық деректер бұл байқауды растайды: респонденттердің үштен екісінен астамы

(68%) отбасылық фактордың жоғары немесе шешуші маңызға ие екенін көрсеткен, оның ішінде 38%-ы оның айқындаушы рөлін, ал 30%-ы басқа жағдайлармен қатар елеулі ықпалын атап өткен. Қатысушылардың тек 20%-ы ғана отбасының ықпалын минималды немесе мүлде жоқ деп бағаласа, 11%-ы жеке мақсаттар мен отбасылық күтулер арасындағы тепе-теңдікті көрсетеді. Бұл шешімдердің біртіндеп даралану үрдісін білдіргенімен, әлеуметтік тамырланудың әлі де күшті сақталып отырғанын көрсетеді.

2-кесте

Көшу немесе елде қалу туралы шешім қабылдаудағы жеке және отбасылық құндылықтардың рөлі

Көшу/елде қалу туралы шешімдегі жеке және отбасылық құндылықтардың рөлі	Жалпы үлесі (%)
Отбасының өте үлкен / шешуші рөлі	38
Отбасының рөлі үлкен, бірақ басқа факторлар да бар	30
Жеке мақсаттар мен отбасылық құндылықтар арасындағы тепе-теңдік	11
Бейтарап / минималды рөл	10
Ешқандай рөл атқармайды	10

Алынған деректер шешім қабылдаудың реляциялық моделінің басымдығын көрсетеді, мұнда мобильділік автономды таңдау актісі ретінде емес, әлеуметтік байланыстар құрылымына кіріктірілген процесс ретінде қарастырылады. Қатысушылардың пікірлерінде ата-аналық қолдаудың эмоционалдық маңызы, егде жастағы туыстарға қамқорлық жасау қажеттілігі, сондай-ақ отбасымен тұрақты байланысты сақтауға ұмтылыс бірнеше рет атап өтілді. Тіпті шетелге немесе басқа өңірге уақытша көшуді мүмкін деп санайтын респонденттердің өзі мұндай қадамды көбіне қайтарымды кезең ретінде қарастырады, яғни болашақта елге оралуды немесе туған жерімен тұрақты байланысты сақтауды көздейді.

Отбасылық тамырлану тек миграция туралы шешімге ғана емес, жоспарланған мобильділіктің сипатына да ықпал етеді. Жастар көбіне шыққан жерімен тұрақты әлеуметтік байланыстарды сақтауды көздейтін циркулярлық және қайтарымды мобильділік формаларына бағдарланады. Осы тұрғыдан алғанда отбасы бір мезгілде бірнеше функция атқарады. Біріншіден, ол тұрақтылық пен тиесілік сезімін қамтамасыз ететін эмоционалдық ресурс ретінде көрінеді. Екіншіден, отбасы түпкілікті эмиграцияға дайындықты шектейтін әлеуметтік бақылау механизмі қызметін атқарады. Үшіншіден, отбасы-

лық байланыстар ата-аналарға қамқорлық жасау және отбасыишілік ынтымақтастықты сақтау секілді моральдық міндеттемелерді қалыптастырады. Соның нәтижесінде миграциялық ниеттер өзіндік ерекше формаға ие болады. Мобильділік кейіннен өз елінде немесе отбасы мүддесіне пайдаланылуы мүмкін капиталды жинақтау құралына айналады. Осылайша, көші-қондық стратегиялар интегративті сипатқа ие болып, халықаралық тәжірибеге ұмтылыс туған елмен эмоционалдық, әлеуметтік және мәдени байланысты сақтаумен ұштасады.

Сонымен қатар алынған деректер жастар мобильділігінің күшеюі жағдайында отбасылық фактор әлеуметтік тұрақтылықтың негізгі элементтерінің бірі болып қала беретінін көрсетеді. Жаһандану процесіне, білім беру мүмкіндіктерінің кеңеюіне және трансұлттық байланыстардың күшеюіне қарамастан, отбасы жастардың өмірлік стратегияларын қалыптастыруда орталық рөл атқаруды жалғастырып, мобильділіктің рұқсат етілетін шектерін айқындайды және көші-қондық жоспарлардың мазмұнына ықпал етеді.

Жастардың көші-қон мобильділігі

Зерттеуге қатысушылардың көпшілігі көшу мүмкіндігін қарастыратынын көрсетті, бұл олардың жоғары мобильділігі мен өмір сүру

жағдайларын жақсартуға үмтылысын айғақтайды (3-кестені қараңыз). Сонымен қатар, миграция туған қалаға қанағаттанбаушылықпен байланыстырылмайды, керісінше жеке және кәсіби дамудың табиғи кезеңі, жаңа білім, тәжірибе және мәдени көкжиекті кеңейту мүмкіндігі ретінде қабылданады. Жастардың елеулі бөлігі үшін мобильділік ең алдымен білім беру және мансаптық мүмкіндіктерді кеңейтумен,

сондай-ақ неғұрлым дамыған әлеуметтік және кәсіби ортаға қол жеткізумен байланысты. Респонденттердің пікірлерінде көшу көбіне өз бәсекеге қабілеттілігін арттырудың және жаңа әлеуметтік тәжірибе жинақтаудың тәсілі ретінде түсіндіріледі. Бұл жастар ортасында мобильділікті прагматикалық және стратегиялық бағдарланған қабылдаудың басым екенін көрсетеді.

3-кесте

Зерттеуге қатысушылардың миграциялық ұстанымдары

Қатынас категориясы	Қатысушылар пікірлері
Көшуді жоспарлайды немесе көшуге туралы ойлайды	<i>«Иә, ойландым, себебі көбірек мүмкіндік пен жаңа тәжірибе алғым келеді»; «Астанада жастар үшін мүмкіндік көбірек»; «Иә, көкжиегімді кеңейтіп, табысымды арттырғым келеді»</i>
Күмәнданады, уақытша көшуді қарастырады	<i>«Кейде жаңа тәжірибе үшін ойланамын»; «Көшім келеді, бірақ мұнда отбасым мен жақындарым бар»; «Егер жұмыс немесе оқу болса, ойланар едім»</i>
Көшуді жоспарламайды, қазіргі тұрған жеріне қанағаттанады	<i>«Жоқ, маған осы жерде жайлы»; «Мен өз өңірімнің патриотымын»; «Ешқашан кету туралы ойлаған емеспін, өз қаламды жақсы көремін»</i>

Зерттеу барысында көші-қон ұстанымдардың түрғылықты жерге байланысты айқын дифференциациясы байқалды. Ірі қалалардың (Алматы, Астана) жастары негізінен халықаралық мобильділіктің уақытша түрлеріне, әсіресе білім алу және кәсіби даму мақсаттарына бағдарланған, сонымен қатар Қазақстанға оралып, алған білімдері мен тәжірибесін ел ішінде қолдану ниетін сақтайды. Орта және шағын қалалар тұрғындары үшін ішкі миграцияға бағдарлану тән, ол білімге, еңбек нарығына және заманауи инфрақұрылымға қолжетімділікті кеңейтудің тәсілі ретінде қарастырылады.

Жастардың миграциялық мобильділігі өмірлік өтпелі кезең мен есею процесінің элементі ретінде

Алынған мәліметтер Қазақстан жастарының көші-қон мобильділігін тек білім беру немесе кәсіби ілгерілеудің құралы ғана емес, сонымен қатар есею мен тұлғалық бірегейліктің қалыптасу процесінің маңызды элементі ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Қатысушылар пікірлерін талдау уақытша көшу, басқа қалада немесе шетелде оқу, сондай-ақ дербес өмір сүру тәжірибесі жастар тарапынан тұлғалық даму, дүниетанымды кеңейту және әлеуметтік кемелденумен байланысты маңызды өмірлік кезең ретінде қабылданатынын көрсетті.

Көші-қон негізінен экономикалық немесе мәжбүрлі себептермен түсіндіретін дәстүрлі интерпретациялардан айырмашылығы, зерттеуде мобильділік көбіне өзін-өзі тану, дербестік және өмірлік тәжірибе категориялары арқылы сипатталды. Респонденттердің жауаптарында «өзімді сынап көргім келеді», «тәжірибе жинағым келеді», «әлемді көргім келеді», «көкжиегімді кеңейткім келеді», «өз бетімше болғым келеді» сияқты тұжырымдар жиі кездесті. Мұндай пікірлер мобильділіктің символикалық мәнге ие болып, ересектікке өтудің биографиялық кезеңінің бір бөлігіне айналатынын көрсетеді.

Жастардың елеулі бөлігі үшін уақытша көші-қон өзіндік «өзін сынау» қызметін атқарады, яғни үйреншікті әлеуметтік ортадан шығып, жаңа бейімделу дағдыларын меңгеруге және өз мүмкіндіктеріне деген сенімділікті арттыруға мүмкіндік береді. Осылайша, мобильділік туған елден бас тарту ретінде емес, кемелденген бірегейлікті қалыптастыру мен өмірлік тәжірибе жинақтаудың механизмі ретінде қабылданады. Әсіресе мұндай ұстанымдардың Қазақстанмен эмоциялық және әлеуметтік байланысты сақтауды көздейтін уақытша және циркулярлық мобильділік формаларына тән болуы маңызды.

Осы контексте көші-қон қазіргі жастар мәдениетіне ендірілген self-development стратегия-

сының бір бөлігіне айналады. Жастар халықаралық немесе өңіраралық тәжірибені өздерінің бәсекеге қабілеттілігін, кәсіби икемділігін және тұлғалық автономиясын арттырудың ресурсы ретінде қарастырады. Сонымен қатар мобильділікке ұмтылыс отбасының, жергілікті ортаға тиесіліліктің жоғары маңыздылығымен және алынған білім мен дағдыларды ел ішінде пайдалануға деген ниетпен ұштасады.

Өзін-өзі жүзеге асыру көші-қонның негізгі мотиві ретінде

Қазақстан жастарының интерпретациясында миграция биографиялық траекторияның саналы кезеңі сипатына ие болады. Шетелде болу кезе-

ңі ел ішіндегі кәсіби болашақты алмастыратын емес, оны толықтыратын уақытша фаза ретінде қабылданады. Көшу мотивтері арасында мансаптық және білім беру ынталары басымдыққа ие (қараңыз: 4-кесте), бұл миграциялық шешімдердің рационалды және мақсатқа бағытталған сипатын көрсетеді. Экономикалық және экологиялық факторлар көшуге дайындыққа әсер етеді, алайда олар көбіне қосымша мотивтер ретінде көрінеді. Мұндай мотивтер иерархиясы өмірлік траекторияларды стратегиялық тұрғыдан құрастыруды және миграцияны кәсіби әрі тұлғалық дамудың ресурсы ретінде қабылдауды айқындайды.

4-кесте

Көші-қон мотивтері

Мотив	Қатысушылар пікірлері
Кәсіби даму және мансаптық мүмкіндіктер	«Ірі қалаларда даму мүмкіндігі көбірек»; «Дамып, мансап құрғым келеді»
Білім алу және тұлғалық даму	«Шетелде оқу үшін»; «Жаңа тәжірибе мен білім алғым келеді»
Экологиялық және тұрмыстық жағдайлар	«Көлік тым көп, смог бар»; «Қала денсаулыққа қауіпті болып кетті»
Өзгеріс пен жаңа тәжірибеге ұмтылыс	«Басқа елде тұрып, әлемді көргім келеді»
Экономикалық факторлар (табыс, тұрғын үй)	«Ол жақта жалақы жоғары, тұрақтылық көбірек»
Әлеуметтік-психологиялық себептер	«Еркіндік жетіспейді»; «Жастарға сенімсіздікпен қарайды»
Патриотизм, туған жерге деген байланыс (қалу мотиві)	«Мен өз өңірімнің патриотымын»; «Маған үйде жайлы»

Зерттеу нәтижелері қазақстандық жастар арасында прагматикалық, рефлексивті және стратегиялық бағдарланған көші-қон сананың қалыптасып келе жатқанын көрсетеді. Мобильділік мәжбүрлі шара ретінде емес, адами капиталды жинақтау мен кәсіби мүмкіндіктерді кеңейтудің құралы ретінде қарастырылады. Жастарды елде ұстап қалудың негізгі шарттары ретінде тұлғалық және кәсіби әлеуетті жүзеге асыру, институттардың ашықтығы, жоғары өмір сүру деңгейі, әлеуметтік әділеттілік және елдің дамуына қатыстылық сезімі айқындалды.

Деректерді талдау Қазақстан жастары мобильділікті қолайсыз жағдайларға мәжбүрлі реакция ретінде емес, кәсіби және тұлғалық дамудың стратегиялық құралы ретінде қабылдайтынын көрсетуге мүмкіндік береді. Жастардың елеулі бөлігі үшін уақытша халықаралық және ішкі көші-қон адами капиталды жинақтаудың, кәсіби құзыреттерді кеңейтудің және жаңа әлеуметтік тәжірибе алудың мүмкіндігі ретінде қарастырылады. Бұл қорытынды жастар миг-

рациясын мобильділікті өмірлік стратегияның элементі және дағдылар мен мүмкіндіктерді дамытуға салынған инвестиция ретінде түсіндіретін заманауи ғылыми тәсілдермен сәйкес келеді (Czaika & de Haas, 2014; King & Skeldon, 2010).

Зерттеу барысында анықталған көші-қон мотивтерінің құрылымы бұл интерпретацияны растайды. Ықтимал көші-қон себептері арасында білім беру және кәсіби факторлар басым орын алады. Жастар мобильділікті ең алдымен сапалы білімге, заманауи білім беру тәжірибелеріне, халықаралық академиялық желілерге және кәсіби тағылымдамаларға қол жеткізумен байланыстырады. Экономикалық және тұрмыстық мотивтер анағұрлым әлсіз рөл атқарады, бұл миграциялық шешімдердің көбіне рационалды әрі мақсатқа бағытталған сипатын көрсетеді. Бұл нәтижелер білім беру және кәсіби мобильділік құзыреттерді қалыптастыру мен ұлттық еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілікті арттырудың маңызды механизмі екенін атап көрсететін халықаралық зерттеулердің қорытындыларымен сәйкес келе-

ді (Findlay et al., 2012; Netz et al., 2021; OECD, 2020).

Қазақстандық контекстің ерекшелігі жастардың қайтарымды мобильділікке айқын бағдарлануында көрінеді. «Ми ағуының» классикалық модельдерінен айырмашылығы, көптеген респонденттер шетелге уақытша кетуді білім мен кәсіби тәжірибе жинақтау кезеңі ретінде қарастырады және кейін елге оралуды жоспарлайды. Мұндай стратегия елдер арасындағы білім мен дағдылар алмасуын және оларды кейін ұлттық экономикада пайдалану әлеуетін қарастыратын «ми циркуляциясы» тұжырымдамасына сәйкес келеді (Gaillard & Gaillard, 2015). Алынған деректер қазақстандық жастар үшін халықаралық мобильділік көбіне елдегі өмірге балама емес, мүмкіндіктерді кеңейтудің қосымша ресурсы ретінде көрінетінін көрсетеді.

Зерттеудің маңызды нәтижелерінің бірі – субъективті әл-ауқаттың жоғары деңгейі мен мобильділікке дайындықтың қатар өмір сүруінің анықталуы болды. Қазіргі өмір сапасына оң баға беру көшуге деген ұмтылысты төмендетпейді, керісінше онымен қатар байқалады. Бұл феноменді заманауи мобильділік теориялары арқылы түсіндіруге болады, оған сәйкес қозғалу қабілеті дербес ресурс және «мобильді капиталдың» элементі ретінде қарастырылады. Еңбек нарығындағы жаһандық бәсекелестік жағдайында халықаралық тәжірибе алу мүмкіндігі жастар тарапынан өмірлік және кәсіби көзжиектерді кеңейтудің факторы ретінде қабылданады. Осылайша, мобильділік өмір сүру жағдайларына қанағаттанбаушылықтың реакциясы емес, мүмкіндіктерді кеңейтудің және болашақтағы бәсекеге қабілеттілікті арттырудың құралы ретінде көрінеді.

Көші-қон стратегиялардың қалыптасуына әлеуметтік және отбасылық контекст елеулі

ықпал етеді. Нәтижелер мобильділікке қатысты шешімдердің көбіне отбасының күтуі мен қолдауын ескере отырып қабылданатынын көрсетті. Ата-аналармен және туыстармен берік әлеуметтік әрі эмоциялық байланыстар туған елмен түпкілікті үзіліс жасау ықтималдығын шектеп, елге қайта оралуға бағдарды күшейтеді. Мұндай шешім қабылдау моделі реляциялық мобильділік тұжырымдамаларына сәйкес келеді, олардың аясында жеке мансаптық стратегиялар әлеуметтік міндеттемелер мен ұжымдық күтулер контекстінде қалыптасады.

Сонымен қатар зерттеу нәтижелері институционалдық контекстің маңызды рөлін анықтады. Елге жоғары деңгейдегі байланыс пен кәсіби әлеуетті ел ішінде жүзеге асыруға дайындыққа қарамастан, жастардың бір бөлігі мемлекеттік және әлеуметтік институттарға қатысты салыстырмалы түрде төмен сенім деңгейін көрсетті. Мансаптық мүмкіндіктердің ашықтығына және әлеуметтік ілгерілеу жүйесінің әділеттілігіне сенімнің шектеулі болуы уақытша немесе ұзақ мерзімді мобильділікті ынталандыруы мүмкін. Бұл нәтиже институционалдық сенімнің дамушы экономикасы бар елдердегі миграциялық ниеттердің қалыптасуындағы маңызды фактор екенін атап көрсететін зерттеулермен сәйкес келеді (OECD, 2017; World Bank, 2022). Осы контексте мобильділік институционалдық шектеулерге бейімделудің прагматикалық стратегиясы ретінде қарастырылуы мүмкін.

Алынған деректер мобильділік стратегияларындағы айқын өңірлік айырмашылықтарды да көрсетті (5-кестені қараңыз). Нәтижелер жастардың миграциялық стратегиялары білім беру, экономикалық және инфрақұрылымдық ресурстардың кеңістіктік бөлінуіне тікелей тәуелді екенін көрсетеді.

5-кесте

Қазақстан жастарының көші-қон стратегияларындағы өңірлік айырмашылықтар

Өңірлік топ	Мобильділіктің басым түрі	Көші-қондық ұстанымдардың сипаты	Көрсеткіштер
Астана, Алматы	Халықаралық білім беру және кәсіби мобильділік	Қайтып оралуға бағдарланған уақытша сыртқы мобильділік	Қатысушылардың шамамен 48%-ы жалпы көшу мүмкіндігін қарастырады; ірі қалаларда шетелде оқу мен тағылымдамадан өтуге қатысты ұстанымдар жиірек байқалды
Орта қалалар (Қостанай, Павлодар, Өскемен, Көкшетау)	Ірі орталықтарға ішкі миграция	Әлеуметтік ілгерілеу стратегиясы	Мүмкіндіктер туралы пікірлердің шамамен 32%-ы білім беру және кәсіби дамумен байланысты; 21%-ы жұмыспен қамту және кәсіпкерлікпен байланысты

Өңірлік топ	Мобильділіктің басым түрі	Көші-қондық ұстанымдардың сипаты	Көрсеткіштер
Шағын қалалар мен перифериялық аумақтар	Ықтимал ішкі миграция	Отбасылық тамырлануы күшті жағдайда жоғары миграциялық дайындық	Респонденттердің 8%-ы мүмкіндіктердің жеткіліксіздігін тікелей көрсетті; шамамен 30%-ы шектеулі перспективаларға байланысты болашаққа сенімсіздік білдірді
Жастардың барлық топтары	Қайтарымды (циркуляциялық) мобильділік	Елмен байланысты сақтай отырып жүзеге асатын уақытша мобильділік	23%-ы уақытша көшуді қарастырады; респонденттердің басым бөлігі шетелдік тәжірибені кейін Қазақстанда білім мен дағдыларды қолданумен байланысты

Ірі қалалардың жастары халықаралық білім беру және кәсіби мүмкіндіктерге жиірек бағдарланып, оларды кейін елге қайта оралу мүмкіндігі бар уақытша мобильділік кезеңі ретінде қарастырады. Ал шағын қалалар мен перифериялық өңірлердің тұрғындары ішкі миграцияны ұлттық білім беру және экономикалық орталықтарға бағытталған қозғалыс ретінде әлдеқайда жиі қарастырады. Бұл нәтижелер миграциялық стратегиялар нақты өңірлердегі білім беру, экономикалық және әлеуметтік ресурстардың қолжетімділігі ықпалымен қалыптасатынын түсіндіретін «мүмкіндіктер географиясы» тұжырымдамасының қағидаларын растайды (Crescenzi et al., 2021; Findlay et al., 2012). Осылайша, ішкі мобильділік мүмкіндіктердің кеңістіктік теңсіздігінің және адами капиталдың елдің ең ірі урбанистік орталықтарында шоғырлануының көрінісіне айналады.

Теориялық тұрғыдан зерттеу нәтижелері қалыптасушы экономикасы бар елдердегі жастар мобильділігі туралы түсінікті кеңейтеді. Алынған деректер мобильділікке бағдарланудың субъективті әл-ауқаттың жоғары деңгейімен және елге деген байланыспен қатар жүруі мүмкін екенін көрсетеді. Осы арқылы акцент дәстүрлі «итермелеуші факторлар» логикасынан адами капиталды жинақтау және мүмкіндіктерді кеңейту стратегияларына ауысады.

Практикалық тұрғыдан зерттеу нәтижелері жастар мобильділігі саласындағы мемлекеттік саясатты қайта қарастыру қажеттігін көрсетеді. Миграцияны тежеу саясатының орнына мобильділікті басқаруға және оның адами капиталды дамыту әлеуетін пайдалануға бағытталған тәсіл анағұрлым тиімді болуы мүмкін. Бұл оралған мамандарды қайта интеграциялау тетіктерін дамытуды, мансаптық траекториялардың ашықтығын арттыруды, білім мен кәсіби мүмкіндіктерге қолжетімділіктегі өңірлік теңсіздікті азайтуды, сондай-ақ институционалдық сенімді нығайту-

ды көздейді. Қайтарымды компоненті бар білім беру және кәсіби мобильділік бағдарламаларын қолдау жастар мобильділігін елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының ресурсына айналдыруға ықпал етуі мүмкін.

Зерттеудің шектеулері. Алынған деректердің маңыздылығына қарамастан, зерттеудің қорытындыларын интерпретациялау кезінде ескерілуі тиіс бірқатар шектеулері бар. Біріншіден, іріктеменің географиялық қамтуы ірі және орта қалалардан қатысушылармен шектелді, бұл нәтижелерді шағын қалалар мен ауылдық аумақтарға тікелей көшіру мүмкіндігін төмендетеді. Екіншіден, өзін-өзі іріктеу және әлеуметтік қолайлылық әсерін толықтай жоққа шығаруға болмайды: қатысушылар зерттеушілердің болжамды күтулеріне сәйкес келетін миграцияға қатысты прагматикалық көзқарасты көрсетуі мүмкін. Үшінші шектеу деректердің уақыттық аспектісімен байланысты. Зерттеу 2025 жылдың қазан айында жүргізілді, ал жастардың миграциялық ұстанымдары экономикалық, саяси және жаһандық факторлардың ықпалымен өзгеруі мүмкін. Соңында, фокус-топтарға негізделген зерттеудің сапалық сипаты нәтижелерді Қазақстан жастарының бүкіл популяциясына сандық тұрғыдан жалпылау мүмкіндігін шектейді.

Осы шектеулерді ескере отырып, жастардың миграциялық стратегиялары мен олардың өңірлік ерекшеліктерін тереңірек түсіну үшін неғұрлым репрезентативті іріктемелермен және сапалық-сандық біріктірілген тәсілді қолдана отырып, қосымша зерттеулер жүргізу қажеттілігі туындайды.

Қорытынды

Осы зерттеудің мақсаты Қазақстан жастарының миграциялық ұстанымдарын және уақытша ішкі әрі халықаралық мобильділікке қатысты

шешімдерге ықпал ететін факторларды зерттеу болды. Эмпирикалық деректерді талдау жастардың миграцияны қабылдауының ерекшеліктерін анықтауға, сондай-ақ олардың миграциялық стратегияларын қалыптастыратын негізгі мотивациялық және институционалдық факторларды айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері Қазақстан жастары миграцияны көбіне мәжбүрлі кету ретінде емес, кәсіби және тұлғалық дамудың стратегиялық құралы ретінде қарастыратынын көрсетті. Мобильділік сапалы білімге, халықаралық тәжірибеге және кәсіби желілерге қол жеткізумен байланысты адами капиталды жинақтаудың уақытша кезеңі ретінде қабылданады. Миграциялық ниеттердің негізгі драйверлері білім беру және мансаптық мүмкіндіктер болып табылады, ал экономикалық және тұрмыстық факторлар екінші деңгейлі рөл атқарады.

Зерттеу сонымен қатар жастардың қайтарымын мобильділікке айқын бағдарланғанын анықтады. Әлеуметтік және отбасылық байланыстар миграциялық шешімдерге елеулі ықпалын сақтап, туған жермен эмоциялық және мәдени байланысты қолдайды және адами капиталдың түпкілікті кету ықтималдығын төмендетеді. Осылайша, уақытша мобильділік көбіне мүмкіндіктерді кеңейтудің, кейін елге оралып, алынған білім мен дағдыларды ел ішінде жүзеге асырудың механизмі ретінде қарастырылады.

Қосымша маңызды нәтижелердің бірі мобильділік стратегияларындағы өңірлік айырмашылықтардың анықталуы болды. Ірі қалалардың жастары негізінен халықаралық білім беру және кәсіби мүмкіндіктерге бағдарланып, оларды уақытша мобильділіктің кезеңі ретінде қарастырса, шағын қалалардың тұрғындары ұлттық білім

беру және экономикалық орталықтарға бағытталған ішкі қозғалыстарға жиірек бағдарланған. Бұл айырмашылықтар миграциялық ұстанымдардың қалыптасуындағы аумақтық контекстің маңыздылығын көрсетеді.

Алынған нәтижелер Қазақстан жастарының мобильділігін тек кадрлық әлеуеттің сыртқа кетуімен байланысты құбылыс ретінде емес, адами капиталды дамыту мен жаңғыртудың маңызды ресурсы ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Осы тұрғыдан алғанда, мобильділік жастардың білімін, кәсіби тәжірибесін және құзыреттерін кеңейтудің тиімді құралы бола алады. Егер елге оралған жас мамандардың кәсіби әлеуетін іске асыруға қолайлы институционалдық жағдайлар жасалса, мобильділік білім мен тәжірибе трансферін қамтамасыз ететін, ұлттық дамуға үлес қосатын маңызды механизмге айналуы мүмкін.

Аталған зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің тапсырысы бойынша жүзеге асырылып жатқан АР26103411 «Қазақстан жастарының көші-қон қатынасын зерттеу: ерекшеліктері мен тенденциялары» (2025–2027) жобасы аясында орындалды.

Авторлардың үлесі

Аргынбаева Жанар – ғылыми жетекшілік, тұжырымдаманы әзірлеу, әдіснама, зерттеуді жүргізу, мақаланың бастапқы нұсқасын жазу.

Адилова Эльнур – ғылыми жетекшілік, мақаланы рецензиялау және редакциялау.

Кожабекова Динара – мақаланы рецензиялау және редакциялау, зерттеуді жүргізу.

Амуртаева Кәмила – деректерді басқару, формалды талдау, зерттеуді жүргізу, визуализация.

References

- Akimov, R. (2023). Intellectual migration of youth in Kazakhstan: Motives and demographic factors. *Modern Social Challenges Journal*, 15(2), 45-62. <https://ojs.publisher.agency/index.php/MSJ/article/view/825>
- Argynbayeva, Zh. (2025). Тенденции и особенности внешней миграции молодежи Казахстана в 2019-2023 годах: анализ структурных и мотивационных факторов. *Kazakhstan-Spectrum*, 113(4), 143-155. <https://doi.org/10.52536/2415-8216.2025.113.4.003>
- Bokayev, B., Sarsembayeva, A., & Tazhibayeva, L. (2022). Educational migration and intellectual capital: Analysis of Kazakh graduates abroad. *Pathways of Social Development*, 8(1), 33-50. <https://journal.apa.kz/index.php/path/article/view/825>
- Carling, J., & Collins, F. (2018). Aspiration, desire and the drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909-926.
- Crescenzi, R., Holman, N., & Orru, E. (2021). Why do they return? Beyond the economic drivers of graduate return migration. *Annals of the American Association of Geographers*, 111(5), 1489-1508.
- Czaika, M., & de Haas, H. (2014). The globalization of migration: Has the world become more migratory? *International Migration Review*, 48(2), 283-323. <https://doi.org/10.1111/imre.12095>

- de Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(8). <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
- Delovarova, L., Almanova, B., & Kiikbay, M. (2023). Mechanisms and channels of international student migration of Kazakhstani youth. *Bulletin of Ablai Khan KazUIRandWL Series "International Relations and Regional Studies*, 53(3). <https://doi.org/10.48371/ISMO.2023.53.3.002>
- Demesinova, A., & Abdrakhmanova, N. (2023). External migration of youth in Kazakhstan: Regional perspectives. *Kazakhstan Social Studies Journal*, 10(3), 71-88. <https://journal-ks.kisi.kz/index.php/ks/article/view/189>
- Findlay, A. M., King, R., Smith, F. M., Geddes, A., & Skeldon, R. (2012). World class? An investigation into globalisation, difference and international student mobility. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(1), 118-131.
- Findlay, A. M., McCollum, D., Shubin, S., Apsite, E., & Krisjane, Z. (2012). The role of recruitment agencies in imagining and producing the 'good' migrant. *Social & Cultural Geography*, 13(2), 145-167.
- Gaillard, J., & Gaillard, A. M. (2015). Return migration of highly skilled migrants. *International Migration*, 53(5), 1-19.
- International Labour Organization (2024). ILO Global Estimates on International Migrant Workers: Results and methodology. ILO. https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-12/MIGRANT%20%E2%80%93%20ILO%20Global%20Estimates%20on%20International%20Migrant%20Workers_WEB_0.pdf
- King, R., & Skeldon, R. (2010). 'Mind the gap!' Integrating approaches to internal and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619-1646.
- Laruelle, M. (2019). Youth and mobility in Central Asia. *Europe-Asia Studies*, 71(3), 423-446.
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Netz, N., Hampel, S., & Aman, V. (2021). What effects does international mobility have on students' careers? *Higher Education*, 81(2), 341-359.
- OECD (2022). The contribution of migration to regional development. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/57046df4-en>
- OECD. (2024). International Migration Outlook King, R., & Skeldon, R. (2010). 'Mind the Gap!' Integrating approaches to internal and international migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619-1646. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2010.489380>
- Shnarbekova, A. (2025). International educational migration of Kazakhstani youth: risks and solutions (unpublished manuscript). Farabi University Repository. (farabi.university)
- World Bank (2022). World Development Report: Jobs and Migration. Washington, DC.

Авторлар туралы мәлімет:

- Аргынбаева Жанар Жумағалиқызы (корреспонденттік автор) – PhD, қауымдастырылған профессор, Нархоз университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: zhanar.argynbayeva@narхоз.kz).
- Адилова Эльнур Темірқановна – PhD, аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: elnura.adilova@mail.ru).
- Кожабекова Динара Асылхановна – кеңесші, «Жастар» ғылыми-зерттеу орталығы (Астана, Қазақстан, e-mail: okane82@mail.ru).
- Амуртаева Кәмила Маратқызы – сарапшы-кеңесші, Қазақстандық қоғамдық даму институты (Астана, Қазақстан, e-mail: amurtaevak@gmail.com).

Information about the authors:

- Argynbayeva Zhanar (corresponding-author) – PhD, Associate Professor, Narkhoz University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: zhanar.argynbayeva@narхоз.kz).
- Adilova Elnur – PhD, Senior Lecturer, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: elnura.adilova@mail.ru).
- Kozhabekova Dinara – Consultant, Scientific Research Center "Youth" (Astana, Kazakhstan, e-mail: okane82@mail.ru).
- Amurtayeva Kamila – Expert-consultant, Kazakhstan Institute for Public Development (Astana, Kazakhstan, e-mail: amurtaevak@gmail.com).

Сведения об авторах:

- Аргынбаева Жанар Жумағалиқызы (автор-корреспондент) – PhD, ассоциированный профессор, Университет Нархоз (Алматы, Казахстан, e-mail: zhanar.argynbayeva@narхоз.kz).
- Адилова Эльнур Темірқановна – PhD, старший преподаватель, Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: elnura.adilova@mail.ru).
- Кожабекова Динара Асылхановна – консультант, Научно-исследовательский центр «Молодежь» (Астана, Казахстан, e-mail: okane82@mail.ru).
- Амуртаева Кәмила Маратқызы – эксперт-консультант, Казахстанский институт общественного развития (Астана, Казахстан, e-mail: amurtaevak@gmail.com).

Келіп түсті: 13 желтоқсан 2025 жыл
Қабылданды: 24 мамыр 2026 жыл